

УДК - 364.4-1:351.862.2]:378.013.42](477)"364"(045)

### **СОЦІАЛЬНА РОБОТА У СФЕРІ БЕЗПЕКИ НАСЕЛЕННЯ**

**Максимовська Наталія**, докторка педагогічних наук, професорка кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

**ORCID** 0000-0002-3028-5727

**E-mail:** [maksimovskayas8@gmail.com](mailto:maksimovskayas8@gmail.com)

**Полянничко Анжела**, кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри соціальної роботи і менеджменту соціокультурної діяльності, Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка

**ORCID** 0000-0003-3729-3452

**E-mail:** [anpolian1990@gmail.com](mailto:anpolian1990@gmail.com)

**Логовський Ігор**, кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін, Національний університет цивільного захисту України

**ORCID** 0000-0002-3975-9503

**E-mail:** [marika\\_logovskay@ukr.net](mailto:marika_logovskay@ukr.net)

**Ващук Тетяна**, викладачка кафедри соціальних і гуманітарних дисциплін, Національний університет цивільного захисту України

**ORCID** 0009-0007-7885-0987

**E-mail:** [tv10@meta.ua](mailto:tv10@meta.ua)

*В умовах повномасштабного вторгнення в Україну актуалізується надання оперативної соціальної допомоги населенню, що зумовлює наукове обґрунтування безпекового напрямку в сучасній соціальній роботі. Особлива увага приділяється надзвичайним ситуаціям, в яких соціальна робота має оперативно реагувати, виробляти технології соціального супроводу. Теорія і практика соціальної роботи в сфері безпеки населення зумовлює необхідність підготовки фахівця, який забезпечить ефективну соціальну підтримку та захист в умовах сучасних небезпек та загроз.*

**Ключові слова:** соціальна робота, соціальний захист, безпека населення, підготовка фахівця соціальної сфери, парадигми міжнародної безпеки, сталий розвиток, якість життя, технології соціального супроводу.

### **SOCIAL WORK IN THE SPHERE OF POPULATION SECURITY**

**Maksymovska Natalia**, Doctor of Pedagogical Sciences, departments of social work and management of socio-cultural activities professor, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

**ORCID** 0000-0002-3028-5727

**E-mail:** [maksimovskayas8@gmail.com](mailto:maksimovskayas8@gmail.com)



**Polianychko Anzhela**, Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, head of the department of social work and management of socio-cultural activities, Sumy State Pedagogical University named after A.S. Makarenko

ORCID 0000-0003-3729-3452

E-mail: [anpolian1990@gmail.com](mailto:anpolian1990@gmail.com)

**Logovskiy Igor**, Candidate of Historical Sciences, assistant professor, senior lecturer of social disciplines and humanities National University of Civil Protection of Ukraine

ORCID 0000-0002-3975-9503

E-mail: [marika\\_logovskay@ukr.net](mailto:marika_logovskay@ukr.net)

**Vashchuk Tetiana**, social disciplines and humanities faculty instructor National University of Civil Protection of Ukraine

ORCID 0009-0007-7885-0987

E-mail: [tv10@meta.ua](mailto:tv10@meta.ua)

*Under conditions of full-scale invasion of Ukraine, prompt social assistance for general public becomes significant, which determines scientific justification of safety-related branch of contemporary social work. The aim of the article is to analyze transformation of social work based on system approach in unison of components (theory, praxis, training of specialists) with regard to actual conditions of modern society, martial law, increased danger for general public. Analysis, synthesis, generalization of scientific facts, comparison and explication of theoretical ideas are used as methods. Emphasis is made on the concept of steady development and quality of life to improve the content component of social work in conjunction with assistance, support and accompaniment of social groups and communities. Special attention is paid to emergencies, in which social work must promptly react and develop social accompaniment technologies. Because in a wide sense social work is seen as a tool for balancing social opportunities for proper human existence, it must perform both traditional tasks of assisting those in need and self-assistance in order to reach a new quality level of social subjects' interaction through productive pro-social activities. Among the tasks of social work in the field of security: prompt response to a negative event, research of extreme conditions and their leveling in view of the survival and social functioning of the population, identification and maximum overcoming of consequences in the system of assistance and provision of social services, prevention of negative circumstances. Theory and praxis of social work in the field of population security determines the necessity to train specialists, social workers, who will provide effective social support and protection under conditions of contemporary dangers and threats.*

**Keywords:** social work, social protection, population security, training social field specialists, paradigms of international security, sustainable development, quality of life, technologies of social support.

**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.** Протягом розвитку людської цивілізації відбувався процес соціального врегулювання за допомогою різноманітних механізмів допомоги, підтримки, супроводу. Зміна моделей соціальної взаємодії, управління, функціонування викликала трансформацію державних, релігійних, суспільних інструментів гармонізації соціуму. Суттєво на соціальну рівновагу впливали і впливають чинники дестабілізації, надзвичайні обставини, зокрема пандемії, військові дії, екологічні катастрофи. Вочевидь, в умовах бруталного порушення суспільної гармонії внаслідок збройних конфліктів, соціальна робота як наукова галузь, сфера практичної діяльності, напрям професійної підготовки, набуває нових специфічних ознак, які мають

досліджуватися. Руйнування, смерті, насильство, жорстокість, які провокують військові дії та надзвичайні ситуації, призводять до появи таких соціальних груп, які не потребували широкої соціальної підтримки раніше. Вимушені переселенці, мігранти та біженці, люди з інвалідністю, що стали жертвами політичних, економічних, військових криз. Водночас, залишаються соціальні групи, проблемні сім'ї, малозабезпечені, безробітні, люди старшого віку та інші категорії громадян, які потребують додаткової уваги умовах катастрофічного загострення соціальних проблем під час військових дій. Соціальна робота набуває не тільки статус допоміжної та стимулюючої, але ще й такої, яка стає запорукою та технологією формування безпечної поведінки, механізмом втримання суспільної єдності та засобом оперативного реагування на виклики катастроф. Таким чином, жорстка дисгармонія в системі соціального функціонування потребує відповідних механізмів її збалансування з урахуванням актуальних соціальних умов, а саме особливої уваги потребує напрям соціальної роботи в сфері безпеки населення.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Філософію і теорії соціальної роботи досліджують М. Бригадир, М. Лукашевич, Т. Семигіна, Н. Шакур та ін. Практику соціальної роботи за надзвичайних обставин загрози життю і здоров'ю, зокрема в умовах військового стану та надзвичайних ситуацій, вивчають Ж. Вірна, Н. Григоренко, О. Кравченко, Д. Палатна, О. Столярник та ін. Підготовка фахівців до роботи в умовах надзвичайних ситуацій стала предметом дослідження В. Логвиненко, Е. Костишин, А. Лозинського та ін.

Однак, на основі системного підходу залишається недослідженою складова соціальної роботи, що сприятиме забезпеченню населення в Україні в умовах надзвичайних ситуацій та військових дій.

**Мета статті** – обґрунтування напряму соціальної роботи в сфері безпеки населення, аналіз трансформації соціальної роботи в єдності її складових (теорія, практика, підготовка фахівців) зважаючи на актуальні умови сучасного соціуму, військовий стан, посилення небезпеки для населення. Завдання: окреслити наукові позиції щодо тенденцій розвитку теорії сучасної соціальної роботи; дослідити практику соціальної роботи в умовах військових дій та надзвичайних ситуацій; визначити пріоритети, які зумовлюватимуть розвиток соціальної роботи із забезпечення безпеки населення; обґрунтувати особливості підготовки фахівців соціальної роботи в сфері безпеки населення.

Методи дослідження ґрунтуються на системному підході та усвідомленні парадигм соціальної роботи, її філософських засад, які дозволяють виробити напрям соціальної допомоги та захисту у сфері безпеки населення. Для цього застосовуються теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення наукових фактів, порівняння теоретичних конструктів) та емпіричні (експертна оцінка, опис) методи.

**Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.** Система міжнародної безпеки є тим контекстом, в якому аналізується врівноваження соціальних процесів, подолання відчуження та маргіналізації населення, сенс чого довела повномасштабна війна. Центр міжнародної безпеки та партнерства проводить дослідження в сфері безпеки, що впливає на усвідомлення проблематики сучасної соціальної роботи. Зокрема, під час Міжнародної наукової конференції «Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку» ще до початку активної фази війни обговорювалася гібридна агресія шляхом російського втручання у вибори, вплив білорусько-російських відносин на регіональну безпеку в Центрально-Східній Європі, дефіцит лідерства в Європі як загроза сучасній системі безпеки, особливості міграційних процесів в Україні, інформаційна співпраця для

міжнародної безпеки та державна політика у сфері забезпечення кібербезпеки населення тощо [9]. Нині тематика подібних заходів трансформується і віддзеркалює обговорення формули миру від президента В. Зеленського, технології кризового втручання в різні сфери виробництва під час війни тощо. Вочевидь, всі ці актуальні проблеми стосуються особистості й громад, їх соціального добробуту, якості життя. Загалом війна, що триває вже дев'ять років та повномасштабне вторгнення ще більше актуалізують заявлену проблематику і зумовлюють її дослідження в контексті соціальної роботи.

Оперативне реагування соціальної роботи науково-теоретичного рівня на виклики сьогодення ґрунтується на узагальненнях вчених М. Лукашевича, Т. Семигіної, Н. Шакун та ін. Підґрунтям для виокремлення безпекового напрямку в сучасній соціальній роботі є визначення соціальної роботи як професії під час світового конгресу із соціальної роботи в Мельбурні (2014) (глобальне визначення професії соціальної роботи). Так, «Соціальна робота – це заснована на практиці професія та академічна дисципліна, яка сприяє соціальним змінам та розвитку, соціальній згуртованості, активізації та звільненню людей. Центральне місце в соціальній роботі посідають принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності і поваги до різноманітності. Підкріплена теоріями соціальної роботи, соціальними і гуманітарними науками, а також місцевими знаннями соціальна робота залучає людей і структури до вирішення життєвих проблем та підвищення добробуту» [14, с.9]. Справедливість, відповідальність, згуртованість, добробут, на наш погляд, є ключовими словами соціальної роботи нині і на перспективу. Однак, визначення виключно на практичному або професійному рівнях є дещо обмеженим, оскільки власне академічна дисципліна потребує зв'язку з науковим обґрунтуванням, визначенням сенсу, концептуальності, парадигмальних основ формування такого спрямування соціального супроводу та підтримки. І саме в цьому сенсі необхідно додати ключове слово «захист», захист від агресії, хвороб, насильства, тероризму, війни, катастроф. На нашу думку, саме такий концептуальний підхід «живиться ідеями глобалізації, сталого розвитку, прав людини і транснаціональної демократії, соціальної інклюзії і соціального розвитку» [14, с.10]. Зробити крок в цьому напрямі, дістатися порозуміння можливо на основі філософії соціальної роботи.

Погоджуємося з тим, що «філософська рефлексія необхідна у тих випадках, коли з одного боку, загострюються індивідуальні смисложиттєві питання, а з іншого – виникає необхідність звернення до граничних універсальних основ культури, глобальних проблем екології, стратегії порятунку» [20, с.37]. Соціальна робота виникла як відгук на потребу допомоги (Мері Річмонд), супроводу (Джейн Адамс), але до того була необхідністю за різних історичних часів і трансформувалася відповідно до них, застосовуючи водночас критерії суб'єктів, інструментів, об'єктів, фінансування, політики, ідеології.

Протягом розвитку людської цивілізації склалися парадигми соціальної роботи, як «сукупність теоретичних і методичних положень, прийнятих науковим співтовариством на певному етапі розвитку науки, що використовується як зразок, модель, стандарт для наукового дослідження, інтерпретації, оцінювання й систематизації наукових даних, для осмислення гіпотез і розв'язання завдань, що виникають у процесі наукового пізнання» [6, с.20]. Сформувалася певна об'єднувальна наукова ідеологія, що згуртовує наукову спільноту і дозволяє далі рухатися певним науковим спрямуванням.

Н. Шакун уточнює, що «під парадигмою соціальної роботи доцільно розуміти систему ідей, моделей допомоги та взаємодопомоги, що сформувались на тому чи іншому етапі історичного поступу суспільства» [20, с.38]. Якщо брати за основу генезу соціальної роботи, то архаїчна, конфесійна, державна, громадсько-державна, соціетальна, професійна парадигми віддзеркалюють комплекс умов кожного історичного періоду. Парадигма

соціальної роботи, яка вибудована в зміні послідовностей історичних етапів, обґрунтовано застосовується в соціальній роботі, однак є інший змістовий підхід, який розкриває можливості трансформації наукових уявлень про специфіку її реагування на виклики сьогодення.

Змістовий підхід зокрема презентовано у моделях соціальної роботи. Так, на думку М. Бригадир, з другої половини XIX століття до кінця XX у філософії соціальної роботи можна визначити наступні основні моделі: гуманізму, позитивізму, утопізму, професіоналізму [2]. Скоріш за все, ці моделі не мають історичної хронології і можуть проявлятися водночас в певній соціальній ситуації, оскільки не суперечать одна одній. Як зауважує авторка, «задоволення потреб людини, розвиток її потенціалу і здібностей, досягнення соціальної справедливості – це основні домінанти філософії соціальної роботи сьогодні. Отож парадигма професіоналізму охопила досягнення попередніх методологічних пошуків і на сьогодні забезпечує позитивний поступальний розвиток соціальної роботи як наукової дисципліни і як практичної діяльності» [2]. Саме ця парадигма покладається в основу розробки напряму професійної підготовки фахівців-соціальних працівників у сфері безпеки та захисту.

Для сучасної України надважлива ідеологія безпеки та захисту, яка включає окрім фізичної безпеки, ще й розуміння концепції сталого розвитку та якості життя. Стратегія сталого розвитку, що містить 17 цілей, яких світ має досягнути до 2030 р. містить зокрема традиційні проблемні сфери соціальної роботи «Ні голоду», «Ні бідності», «Мир і справедливість» та інші. В умовах війни в Україні порушено майже всі цілі, зокрема порушення сталого розвитку природи й суспільства (екоцид, геноцид, руйнування соціальних зв'язків тощо) вплине на подальшу безпеку (здоров'я, соціальних систем, соціуму загалом) та ін. Отже, коли система міжнародної та регіональної безпеки під загрозою, мають актуалізуватися важелі убезпечення для здійснення концепції сталого розвитку, первинною є саме безпека.

Концепція якості життя пов'язана із попередньою стратегією і вкладається в безпекову складову соціальної роботи. «Якість життя трактується як комплексна інтегральна характеристика напрямів взаємодії особистості з її соціальним оточенням, що відображає рівень реалізації прав людини та її соціальної свободи, можливості всебічного розвитку людини, сукупність матеріальних, культурних і духовних цінностей» [17, с.49]. Продуктивне функціонування та розвиток порушуються та руйнуються у небезпеці, потреби трансформуються, навіть якщо цінності залишаються незмінними (цінності свободи, національної єдності, поступового креативного розвитку).

Динаміка соціального розвитку, усвідомлення того, що ми знаходимося в загрозливих обставинах впливає на зміст ідеології сучасної соціальної роботи. Найбільше це помітно там, де зараз відбуваються загрозливі події, а саме в Україні. Глобальна, регіональна, локальна, індивідуальна небезпека зумовлюють перегляд теоретичних основ сучасної соціальної роботи. У цьому зв'язку, Шакур Н. зазначає: «у центрі філософії соціальної роботи – людина незахищена, маргінальна, така, що перебуває в зоні ризику» [20], що вже саме по собі потребує нівелювання ризику. «Філософію цікавлять проблеми сутності людини, природи і сенсу її буття, свободи і міри відповідальності перед собою та іншими, способи ефективного влаштування нею свого життя, суть добра і зла, життя та смерті, щастя й страждань» [20, с.38]. З одного боку – висвітлюється недосконалість, невідповідність певним соціальним межах, з іншого – надається шанс розкрити сенс свободи та відповідальності людини, тобто проявити позицію, активність, взаємодопомогу, влаштування життя себе та інших. Зона ризику створює умови небезпеки, особливо коли є загрози, які складно подолати, зона без ризику – це

нівелювання якомога більшого впливу актуальних загроз. Створення, умовно кажучи, зони без ризику – одне із завдань соціальної роботи в сфері безпеки населення.

Співзвучні з цим теорії соціальної роботи, які являють собою «сукупність сформованих у процесі пізнавальної, практичної діяльності уявлень, концепцій, понять, які відображають закони, закономірності, принципи, тенденції розвитку соціальної роботи, обґрунтовують моделі практики і техніки втручання» [6, с.110]. Вочевидь вказані техніки передбачають, що є об'єкт, який потребує негайних дій фахівців. Однак, тим самим обмежує концептуальні основи соціальної роботи. Отже, це в цілому прийнятне трактування, на нашу думку, може бути розширене для охоплення технологій згуртування, активізації, взаємодопомоги, прояву громадянської позиції.

Нині трансформується усвідомлення соціальної роботи, відбувається розширення її значення від суто допоміжних практик в кризових обставинах життєдіяльності до активізації потенційних впливів державного і громадського секторів за часів докорінних змін соціальних взаємин. Соціальна робота досліджується як дієвий механізм гармонізації суспільного розвитку, особливо в умовах, які загрожують існуванню суб'єктів соціуму (військові дії, екологічні катастрофи, пандемії тощо). Для обґрунтування концепції соціальної роботи в сфері безпеки населення важливо акцентувати на інтеграції зусиль різних інституцій соціальної сфери, які мають докладати зусиль до регулювання та гармонізації життєдіяльності.

Продуктивною з огляду на соціальну роботу в сфері безпеки є ідея системного підходу до формулювання концептуальної складової технологій соціальної роботи із утворення безпечного середовища, формування відповідної поведінки суб'єктів соціуму з метою подолання ризиків, адаптації до кризових умов, реабілітації в складних обставинах життя. Наведена ідея дозволяє розширити можливості соціальної роботи в Україні, зокрема застосувати безпековий (захисний) підхід, в якому інтегруються потреба захисту та убезпечення, єднання та взаємодопомоги, активності та розвитку. Актуалізується поєднання добробуту, активності, захисту. Провідним напрямом розвитку вказаного підходу є обґрунтування динаміки від безпечного середовища до продуктивного життя, від виживання до повноцінного діяльного існування. Відтак, мінімізація небезпеки як основа подальшої взаємо- та само- допомоги, стає запорукою задоволення потреби захищеності та її самозабезпечення.

Вже зараз в режимі реального часу практика соціальної роботи втілює технології безпекової складової. Аналізуючи дослідження вчених та досвід практичної діяльності, можна зробити узагальнення. По-перше, на законодавчому рівні оперативно відбувається перебудова практичної соціальної роботи в умовах військових дій. Це значно прискорює ефективність надання соціальних послуг. Зокрема, зважаючи на те, що війна – це жорстоке порушення соціальної справедливості, прав людини, виникнення нових проблем і нівелювання чинників добробуту населення, з'являється велика кількість ризиків для населення. Відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» [7], у разі введення надзвичайного стану структурний підрозділ з соціального захисту «може надати право надавачам соціальних послуг державної / комунальної власності приймати рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) (консультування, надання притулку, догляд, підтримане проживання, короткотермінове проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо) особам / сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією» [7].

По-друге, розвивається напрям соціально-економічного захисту населення в умовах надзвичайних ситуацій, який «являє собою комплекс заходів, що здійснюється системою спеціалізованих у цій сфері організацій різних форм власності, а також фізичними особами та спрямований на реалізацію законодавчо закріплених прав, здійснення всіх типів і видів соціально-економічної допомоги для підтримки прийняттого рівня життя та соціально-психологічної стабільності громадян, що постраждали в таких ситуаціях» [4, с.245]. Це ґрунтується на розумінні надзвичайної ситуації, яка складається з пов'язаних між собою компонентів, що надає змоги препарувати такі обставини та компетентно реагувати на ситуацію. До неї включаються чинники, котрі визначають виникнення наступного елемента. Як зазначає Н. Григоренко, «при цьому від таких елементів також буде залежати характер функціонування системи цивільного захисту населення. Це – негативний фактор (подія, дія); надзвичайні (екстремальні) умови; негативні наслідки; негативні обставини» [4, с.244]. Завдання соціальної роботи у сфері безпеки в цьому сенсі: оперативне реагування на негативну подію, дослідження екстремальних умов та їх нівелювання з огляду на виживання та соціальне функціонування населення, виявлення та максимальне подолання наслідків в системі допомоги та надання соціальних послуг, упередження негативних обставин.

По-третє, поряд із законодавчою базою розгалужуються дослідження вчених, які обумовлюють розвиток актуальних напрямів розвитку соціальної роботи в Україні [3; 5; 8; 11; 12; 16; 18; 19]. Так, Т. Семигіна, Д. Палатна зауважують, що збройний конфлікт – це штучна катастрофа, спричинена людьми, яка має багатовимірний вплив, зумовлює руйнування та колективні травми [16]. Досвід України влітку 2022 року засвідчує, що на процес самоорганізації і активізації громади впливають такі чинники, як: спільна мета, лідерство місцевої влади, попередній досвід громади з розв'язання соціально значущих проблем тощо [16]. О. Столярик, Т. Семигіна акцентують на такій складній та глибокій темі, що пов'язана з військовими діями. Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. Збройні конфлікти впливають на якість життя всього населення країни. Проте особливо гостро наслідки, зумовлені воєнними діями, відчувають ті соціальні групи, які перебувають у зонах розмежування та ескалації збройних конфліктів, а також ті, які беруть у них безпосередню участь [19, с.73].

О. Кравченко узагальнила особливості практичної соціальної роботи в громаді під час війни. Дослідниця зазначає, що ефективною вона буде на таких рівнях – соціальна робота на рівні органів місцевого самоврядування, на рівні територіальної громади, на рівні закладів соціальної сфери, на рівні жителів громад [8, с.67]. Таким чином, визначено певні пріоритетні напрями соціальної роботи, які мають розвиватися на рівні ефективної практики реалізації відповідних технологій.

По-четверте, пов'язаний з соціальною роботою є резилієнс підхід психологічної підтримки в умовах надзвичайних ситуацій та небезпек. Автори навчально-методичного посібника під редакцією Н. Гусак запропонували практичні методики формування стійкості особистості під час жорстких випробувань. Зокрема вони зазначають, що війни та збройні конфлікти посідають особливе місце серед усіх видів надзвичайних ситуацій, оскільки завжди призводять до людських втрат, переміщень, стресів, економічних потрясінь у житті багатьох людей [13]. Доведеним є негативний вплив несприятливих обставин на групи людей, що перебувають в зоні бойових дій, масового ураження, потерпають від вимушеного переселення та втрачають контакти з близькими, раптово втрачають житло та майно тощо. Це потребує зусиль не тільки психологів, але й фахових соціальних працівників, які мають оперативно реагувати, створювати зони безпеки, допомагати із влаштуванням та забезпечувати подальший супровід.

По-п'яте, волонтерський рух, який на практиці здійснював і здійснює соціальну підтримку та допомогу, зокрема з початку повномасштабного вторгнення, дозволяє говорити про необхідність забезпечення самоорганізації, взаємодопомоги, громадянської відповідальності вкладається в безпекову складову соціальної роботи. Система соціальної допомоги та підтримки є невід'ємною часткою існування сучасної держави та суспільства, громадянських спільнот, врівноваження соціального функціонування є пріоритетом сталого розвитку, про який йшлося вище.

Враховуючи вищезазначене, нині має трансформуватися третя складова соціальної роботи, а саме підготовки фахівців соціальної сфери для діяльності з населенням в умовах небезпеки, забезпечення захисту в надзвичайних обставинах. Важливість такої підготовки підтверджується й збільшенням державного замовлення на фахівців з соціальної роботи у 2023 році.

Цей аспект трансформації сучасної соціальної роботи стосується підготовки фахівців відповідно до концептуальних завдань, практичних потреб. Погоджуємося з думкою фахівців [10, с. 352] про необхідність створення сприятливих освітніх умов, щоб здобувачі освіти отримали загальні знання про надзвичайні ситуації, особливості їх перебігу, можливі наслідки, негативні обставини, в які потрапляють потерпілі; оволоділи правилами дій та надання екстреної соціальної допомоги в осередку небезпечної події; отримали навички соціально-психологічної роботи з постраждалими [10, с. 352]. Додамо, що підготовка до професійної діяльності в умовах надзвичайних ситуацій повинна ґрунтуватися на комплексному підході, поєднувати вивчення компонентів освітньої програми на основі зв'язку з практикою. Для реалізації цієї мети можна вдосконалювати існуючі програми з соціальної роботи шляхом введення нових освітніх компонентів, а можна розробляти спеціальні програми, які є актуальними та будуть затребуваними на ринку праці. З цією метою у Національному університеті цивільного захисту України розроблено освітньо-професійну програму «Соціальний захист та безпека населення» за спеціальністю 231 соціальна робота для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Необхідність такої підготовки у закладі вищої освіти, що безпосередньо пов'язаний із захистом населення, зумовлена швидкою динамікою соціальних умов, посиленням небезпечних факторів (війна, пандемія, зубожіння, безробіття тощо), які потребують підвищення рівня адаптаційного потенціалу осіб і груп. Існування постійних загроз різного спрямування (руйнування, втрати, кризи, залежності, незадоволеність базових потреб у безпеці) призводить до галопуючого зростання кількості незахищеного населення. Посилення активної позиції громадян щодо здобуття навичок безпечної поведінки вимагає запровадження спеціальних проектів та програм.

Потреба в освітньо-професійній програмі «Соціальний захист та безпека населення» зумовлена й тим, що має забезпечуватися активізація самоорганізації груп і спільнот у напрямку громадянської підтримки та самозахисту сприятиме посиленню суб'єктної позиції та вмотивованості населення до формування безпечної поведінки. Збільшення кількості проблемних соціальних груп (безробітні, внутрішньо переміщені, люди з інвалідністю, кризові групи, неблагополучні родини, маргіналізовані, девіантні) вимагає оновлення соціальної роботи з ними та запровадження безпекових гарантій їх соціального існування. Зростає потреба просвітницької діяльності та соціального супроводу серед різних груп населення щодо небезпек та загроз в сучасних умовах військового стану, отже, зростає потреба у кваліфікованих фахівцях.

Місія ОПП полягає в тому, щоб захистити людину, убезпечити спільноту, підтримати громадську активність в безпечному середовищі, сприяти самоорганізації населення, зокрема й з метою підтримання безпеки. Провідні цілі пропонованої освітньої



послуги полягають у: створенні умов для підготовки фахівця, компетентного з різних аспектів безпеки, що може працювати як у галузі соціальної роботи, так і у галузі безпеки; формуванні компетентностей соціального працівника відповідно до стандарту вищої освіти та додаванні особливих навичок, пов'язаних із безпекою соціальних суб'єктів; забезпеченні саморозвитку майбутнього професіонала з метою його активної участі в освітньому процесі та громадсько-професійному середовищі; формуванні іміджу фахівця з соціальних та безпекових питань.

Під час навчання, окрім загальних та спеціальних компетентностей, що пропонуються стандартом та забезпечуються освітніми компонентами, здобувачі освіти мають змогу сформувати унікальні фахові компетентності: здатність до оцінювання потенційних небезпек, виявлення реальних ситуацій, що загрожують безпеці людини, спільноти, громади та розроблення шляхів їх попередження й подолання; здатність вироблення стратегії супроводу клієнтів шляхом формування безпечної поведінки в умовах кризових ситуацій та загроз для здоров'я та соціальної життєдіяльності; здатність створювати програми, технології, проекти соціальної роботи для упередження небезпек та подолання наслідків їх настання; здатність діяти в умовах надзвичайних ситуацій для надання оперативної допомоги населенню, здійснювати домедичну допомогу постраждалим особам.

Також формуються унікальні програмні результати навчання: оцінювати потенційні небезпеки, виявляти реальні ситуації, що загрожують безпеці людини, спільноти, громади, розробляти комплекс заходів їх попередження й подолання; виробляти стратегії супроводу клієнтів шляхом формування безпечної поведінки в умовах кризових ситуацій та загроз для здоров'я й соціальної життєдіяльності; розробляти технології, проекти соціальної роботи для упередження небезпек та подолання наслідків їх настання; демонструвати вміння діяти в умовах надзвичайних ситуацій для надання оперативної соціальної допомоги населенню.

ОПП представлена таким блоками освітніх компонентів, які гармонійно поєднують соціальну роботу, основи безпеки, психологію діяльності в особливих умовах, управління соціальними системами. Зокрема викладатимуться дисципліни «Культура безпеки», «Екологія людини», «Основи інформаційної безпеки та кібербезпеки», «Безпека соціальних систем» тощо. У поєднанні із навчальними дисциплінами «Первинна військова підготовка» та «Надання домедичної допомоги», класичні курси з соціальної роботи («Технології соціальної роботи», «Соціальна робота в громаді», «Соціальна робота з різними соціальними групами» та ін.) посилюють безпекову складову підготовки фахівців.

Фахівець, який засвоїть пропоновану програму, сполучає в собі три професійні ролі: соціального педагога – провести від народження до старості, оминаючи девіацію, сприяти розвитку, попередити відхилення, активізувати громадську діяльність, мотивувати до змін, створити умови для участі у суспільних процесах; соціального працівника, який в змозі підтримати, допомогти, супроводити, подолати, захистити, сприяти самоорганізації груп та спільнот; соціального працівника у сфері безпеки – забезпечити на життєвому шляху людину, групу, громаду, створити безпечне середовище доступними засобами, оперативно реагувати на загрози, що виникають у надзвичайних обставинах. ОПП «Соціальний захист та безпека населення» розширює можливості професійної самореалізації фахівця: соціальний захисник та радник у сфері безпеки життєдіяльності, фахівець з безпеки населення, організатор безпечного середовища, професіонал у галузі соціальної та цивільної безпеки серед різних соціальних груп у громаді.

**Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямку.** В умовах посилення загрозливих ситуацій та надзвичайних умов розвитку особистості, груп та громад, зростає необхідність створення відповідних інструментів врівноваження ситуації, зокрема розбудова безпекового напрямку соціальної роботи. Розгляд його з позицій теорії, практики та фахової підготовки дозволяє стверджувати, що для сучасної України надважлива ідеологія безпеки та захисту, яка включає окрім фізичної безпеки, ще й розуміння концепції сталого розвитку та якості життя. З позиції філософії соціальної роботи, небезпечна зона ризику зумовлює потребу створення зони з мінімальним ризиком, що передбачає нівелювання якомога більшого впливу актуальних загроз. У безпековій складовій соціальної роботи інтегруються потреба захисту та забезпечення, єднання та взаємодопомоги, активності та розвитку. Серед завдань соціальної роботи у сфері безпеки: оперативне реагування на негативну подію, дослідження екстремальних умов та їх нівелювання з огляду на виживання та соціальне функціонування населення, виявлення та максимальне подолання наслідків в системі допомоги та надання соціальних послуг, упередження негативних обставин. Пов'язаною із теорією та практикою сучасного напрямку соціальної роботи є підготовка фахівців соціальної сфери для діяльності з населенням в умовах небезпеки. Розроблено освітньо-професійну програму «Соціальний захист та безпека населення». Необхідність такої підготовки зумовлена посиленням небезпечних факторів (війна, пандемія, зубожіння, безробіття тощо), які потребують підвищення рівня адаптаційного потенціалу осіб і груп. Освітня програма забезпечує засвоєння здобувачами компетентностей, що пропонуються освітнім стандартом, та разом з цим дозволяють їх розширити. Освітня послуга забезпечує створення умов для підготовки фахівця, компетентного як у галузі соціальної роботи, так і у галузі безпеки. Таким чином, на основі трансформації теоретичних засад, узагальнення практичної діяльності, розробки на цій основі актуальної освітньої послуги, забезпечується триєдність та обґрунтування напрямку соціальної роботи в сфері захисту й безпеки населення. Перспективами подальших досліджень є розробка технологій соціальної роботи в сфері безпеки населення.

### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Бех, В. П. (2008). Соціальна робота і формування громадянського суспільства: монографія. Київ. 599 с.
2. Бригадир, М. (2009). Парадигми філософії соціальної роботи. Diss. Вітакультурний млин., 2009 С.39-41  
URL: [http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8149/1/%D0%92%D0%9C\\_2009.1.PDF](http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8149/1/%D0%92%D0%9C_2009.1.PDF)
3. Вірна, Ж. П. (2023). Життестійкість як фактор збереження здоров'я і психологічної безпеки в умовах військового часу. *Science and society: trends of interaction : collective monograph* / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 271 p.
4. Григоренко Н. В. (2014). Соціально-економічний захист населення під час надзвичайних ситуацій. *Теорія і практика державного управління*. Вип 3(46). С. 244–251.
5. Державний стандарт соціальної послуги кризового та екстреного втручання від 01.07.2016 р. № 716 [Електронний ресурс] / Міністерство соціальної політики України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0990-16#n13> (дата звернення 09.08.2023)
6. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери (2012). Київ : Універсум, 536 с.
7. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» 14 квітня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> (дата звернення 26.08.2023)



8. Кравченко О. (2022). Соціальна робота в громаді в умовах війни. *Zeszyty Naukowe Collegium Witelona*. № 42 (1), С. 63–70.
9. Криза сучасної системи безпеки: у пошуках нового міжнародного порядку. Матеріали міжнародної наукової конференції. Львів, 4–5 квітня 2019 р. / Упоряд. М. Мальський та ін. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка. 169 с.
10. Логвиненко В., Костишин Е., Лозинський А. (2022). Формування готовності майбутніх соціальних працівників до роботи в умовах надзвичайних ситуацій. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка* / ред. М. Пантюк та ін. Дрогобич : Видавничий дім «Гельветика», Вип. 53. Том 1. С. 348–353.
11. Міжнародний досвід реабілітації військовослужбовців (2023). URL:
  1. [https://lb.ua/blog/iryna\\_sysoenko/296841\\_mizhnarodniy\\_dosvid\\_reabilitatsii.html](https://lb.ua/blog/iryna_sysoenko/296841_mizhnarodniy_dosvid_reabilitatsii.html)
12. Посібник з надання допомоги за гуманітарних надзвичайних станів (2016). Женева: ВООЗ. 61с. URL:<http://apps.who.int/iris/bitstream/10665/250138/1/9789241548922-ukr.pdf>
13. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс : навч.-метод. посіб. (2017) / за заг. ред. Н. Гусак ; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ : НаУКМА. 92 с.
14. Семигіна, Т. (2015). Міжнародна соціальна робота: глобальні пріоритети соціального розвитку і нове визначення соціальної роботи. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. № 1-2, С.6–11.
15. Семигіна, Т. (2020). Сучасна соціальна робота. Київ: Академія праці, соціальних відносин і туризму. 275 с.
16. Семигіна, Т., Палатна, Д. (2013). Самоорганізація громад в умовах природних та штучних катастроф: уроки для української соціальної роботи. *Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: Всеукраїнська науково-практична конференція*. Дніпро, 2023. [https://figshare.com/articles/conference\\_contribution//23096159](https://figshare.com/articles/conference_contribution//23096159)
17. Сітнікова, Н. П. (2012). Підходи до визначення якості життя для використання у процесі стратегічного планування соціально-економічного розвитку. *Агросвіт*. № 17. С.49–53.
18. Соціальна адаптація ВПО: які інструменти для підтримки переселенців потребують впровадження (2023). URL: <https://sss-ua.org/news/soczialna-adaptacziya-vpo-yaki-instrumenty-dlya-pidtrymky-pereselencziv-potrebuyut-vprovadzhennya/>
19. Столярик, О., Семигіна, Т. (2023). Повернутися з війни: психосоціальна підтримка ветеранів/-нок та членів їхніх сімей. *Social Work and Education*. Vol. 10, No. 1. pp. 63–77.
20. Шакун, Н. В. (2010). Філософія соціальної роботи: поступ світоглядно-методологічних парадигм. *Українознавство*. № 2 (35). С. 36–39.

### REFERENCES

1. Bekh, V. P. (2008). *Sotsialna robota i formuvannia hromadianskoho suspilstva: monohrafiia*. Kyiv. 599 s. (in Ukrainian).
2. Bryhadyr, M. (2009). *Paradyhmy filosofii sotsialnoi roboty*. URL: [http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8149/1/%D0%92%D0%9C\\_2009.1.PDF](http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/8149/1/%D0%92%D0%9C_2009.1.PDF) (in Ukrainian).
3. Virna, Zh. P. (2023). *Zhyttiistiikist yak faktor zberezhenia zdorov'ia i psykholohichnoi bezpeky v umovakh viiskovoho chasu*. Science and society: trends of interaction : collective monograph / Compiled by V. Shpak; Chairman of the Editorial Board S. Tabachnikov. Sherman Oaks, California : GS Publishing Services, 271 r. (in Ukrainian).
4. Hryhorenko N. V. (2014). Sotsialno-ekonomichni zakhyst naseleння pid chas nadzvychainykh sytuatsii. *Teoriia i praktyka derzhavnoho upravlinnia*. Vyp 3(46). S. 244–251. (in Ukrainian).
5. Derzhavnyi standart sotsialnoi posluhy kryzovoho ta ekstrenoho vtruchannia vid 01.07.2016 r. № 716 [Elektronnyi resurs] / Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy (in Ukrainian).
6. *Entsyklopediia dlia fakhivtsiv sotsialnoi sfery* (2012). Kyiv : Universum, 536 s. (in Ukrainian).



7. Zakon Ukrainy «Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo nadannia sotsialnykh posluh u razii vvedennia nadzvychainoho abo voiennoho stanu v Ukraini abo okremykh yii mistsevostiakh» 14 kvitnia 2022 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> (in Ukrainian).
8. Kravchenko O. (2022). Sotsialna robota v hromadi v umovakh viiny. *Zeszyty Naukowe Collegium. Witelona*. № 42 (1), S. 63–70. (in Ukrainian).
9. Kryza suchasnoi systemy bezpeky: u poshukakh novoho mizhnarodnoho poriadku. Materialy mizhnarodnoi naukovoii konferentsii. Lviv, 4–5 kvitnia 2019 r. / Uporiad. M. Malskii ta in. Lviv: Lvivskii natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. 169 s. (in Ukrainian).
10. Lohvynenko V., Kostyshyn E., Lozynskiyi A. (2022). Formuvannia hotovnosti maibutnykh sotsialnykh pratsivnykiv do roboty v umovakh nadzvychainykh sytuatsii. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk: mizhvuzivskiyi zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka / red. M. Pantiuk ta in. Drohobych : Vydavnychiy dim «Helvetyka», Vyp. 53. Tom 1. S. 348–353. (in Ukrainian).
3. 11. Mizhnarodnyi dosvid reabilitatsii viiskovosluzhbovtziv (2023). URL: [https://lb.ua/blog/iryana\\_sysoenko/296841\\_mizhnarodniy\\_dosvid\\_reabilitatsii.html](https://lb.ua/blog/iryana_sysoenko/296841_mizhnarodniy_dosvid_reabilitatsii.html) (in Ukrainian).
4. [https://lb.ua/blog/iryana\\_sysoenko/296841\\_mizhnarodniy\\_dosvid\\_reabilitatsii.html](https://lb.ua/blog/iryana_sysoenko/296841_mizhnarodniy_dosvid_reabilitatsii.html) (in Ukrainian).
12. Posibnyk z nadannia dopomohy za humanitarnykh nadzvychainykh staniv (2016). Zheneva : VOOZ. 61s. (in Ukrainian).
13. Psykhosotsialna pidtrymka v umovakh nadzvychainykh sytuatsii: pidkhid rezyliens : navch.-metod. Posib. (2017) / za zah. red. N. Husak ; Nats. un-t «Kyievo-Mohylianska akademiia». Kyiv : NaUKMA. 92 s. (in Ukrainian).
14. Semyhina, T. (2015). Mizhnarodna sotsialna robota: hlobalni priorytety sotsialnoho rozvytku i nove vyznachennia sotsialnoi roboty. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy*. № 1–2, S.6–11. (in Ukrainian).
15. Semyhina, T. (2020). Suchasna sotsialna robota. Kyiv: Akademiia pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu. 275 s. (in Ukrainian).
16. Semyhina, T., Palatna, D. (2013). Samoorhanizatsiia hromad v umovakh pryrodnykh ta shtuchnykh katastrof: uroky dlia ukrainskoi sotsialnoi roboty. *Sotsialna robota v hromadi:suchasni vyklyky ta perspektyvy rozvytku: Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia*. Dnipro, 2023. [https://figshare.com/articles/conference\\_contribution//23096159](https://figshare.com/articles/conference_contribution//23096159) (in Ukrainian).
17. Sitnikova, N. P. (2012). Pidkhody do vyznachennia yakosti zhyttia dlia vykorystannia u protsesi stratehichnoho planuvannia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku. *Ahrosvit*. № 17. S.49–53. (in Ukrainian).
18. Sotsialna adaptatsiia VPO: yaki instrumenty dlia pidtrymky pereselentsiv potrebuyut vprovadzhennia (2023). URL: <https://sss-ua.org/news/soczialna-adaptacziya-vpo-yaki-instrumenty-dlya-pidtrymky-pereselencziv-potrebuyut-vprovadzhennya/> (in Ukrainian).
19. Stoliaryk, O., Semyhina, T. (2023). Povernutysia z viiny: psykhosotsialna pidtrymka veteraniv/-nok ta chleniv yikhnikh simei. *Social Work and Education*. Vol. 10, No. 1. pp. 63–77. (in Ukrainian).
20. Shakun, N. V. (2010). Filosofiia sotsialnoi roboty: postup svitohliadno-metodolohichnykh paradyhm. *Ukrainoznavstvo*. № 2 (35). S. 36–39. [in Ukrainian]